

Negocierea punctelor comune într-o primă conversație și utilizarea unei limbi străine

Irina OLARIU

Introducere

Alternanța codică¹ bilingvă, „utilizarea alternativă a limbilor într-un episod interacțional” (Li 2005), a devenit un centru de interes pentru lingviști încă din anii '70 ai secolului trecut, când au fost publicate două studii astăzi clasice despre aspecte sintactice (Poplack 1979 [1981]) și sociolingvistice (Blom, Gumperz 1972) ale acestui fenomen.

Diverse probleme, de la gramatica universală până la formarea identității de grup, au fost abordate în raport cu alternanța codică bilingvă. Totuși, puțini au fost cei care s-au interesat de *code-switching* ca fenomen conversațional (Auer 1984, 1998; Li 1998; Sebba, Wooton 1998), deși, așa cum afirma Auer (1998: 1, 2), „whatever cultural or social knowledge may be necessary to arrive at a full understanding of code-switching practices in a given community, its analysis first and foremost requires close attention to be paid to the details of its local production in the emerging conversational context which it both shapes and responds to” (Auer 1998: 1, 2).

Adoptarea demersului analitic al analizei conversaționale de inspirație etnometodologică (Sacks, Schegloff, Jefferson 1974; Sacks 1992; Schegloff 2007a, b; Heritage 1984; de Fornel, Léon 2000; Grancea 2007) pentru o analiză a alternanței codice ca activitate conversațională are mai multe avantaje. În primul rând, ea permite sublinierea unei implicativități secvențiale a alegerii unei limbi în conversație. În al doilea rând, interesul pentru punctul de vedere al participanților limitează impunerea unor interpretări externe în ceea ce privește sensul alternanței codice. În această optică, participanții înșiși se orientează spre acest fenomen ca o activitate imbricată într-un context conversațional precis.

Mai mult decât atât, așa cum am putut constata cu alt prilej (Olariu 2008a, b), analiza conversațională asigură un cadru interpretativ în care se pot analiza raporturi diverse între structurile conversaționale, gramaticale și sociale.

Corpus

Ne propunem să observăm fenomenul de alternanță codică, așa cum apare în câteva secvențe ce fac parte dintr-o conversație într-o situație de așteptare. Exigența inductivă, empirică pe care o impunem analizei noastre face parte din demersul

¹ Sintagma „alternanță codică” este utilizată aici ca echivalent pentru sintagma engleză „code-switching”.

analizei conversaționale de inspirație etnometodologică, ale cărei metode sunt adoptate aici.

Exemplele analizate fac parte dintr-o conversație informală între două studente române care studiază la Paris. Conversația a fost filmată în camera celei care înregistrează. În ceea ce privește scopul înregistrării, participanții au acceptat să participe la o cercetare a variațiilor intonative la citirea unui text în limba română. Este creată o situație de așteptare (după sosirea la locul înregistrării a celor două participante, care nu se cunoșteau dinainte, cea care înregistrează va ieși din cameră pentru a aduce textul care va trebui citit), și între cele două participante începe o primă conversație, iar exemplele pe care le analizăm fac parte din aceasta primă conversație. Numele au fost înlocuite cu pseudonime, iar participanții sunt așezați față în față, ca în imaginea de mai jos:

Fille au pair și garde d'enfants

Începem analiza noastră cu extrasul de mai jos, în care se folosesc două sintagme în franceză, *fille au pair* și *garde d'enfants*:

1. **Laura:** tu unde stai²
2. **Maria:** păi: eu nu stau la (Crousul) ăsta la cămin stau la o familie
3. mi-au dat o cameră:: mm o cameră o mansardă[↑]
4. (1.0)
5. **Maria:** și:[:
6. **Laura:** [și cât plătești[↑]
7. **Maria:** în același timp nu nu plătesc fiindcă fac la ei: ă: baby-
8. sitting °adică: am grijă de copii[↑]=
9. **Laura:** → =>a deci ești *fille au pair*↓<
10. (0.6)
11. **Maria:** ă: nu-i chiar așa fiindcă *fille au pair* are: un program
12. ă:: (hhh)
13. (1.0)
14. **Laura:** și cum ai găsit[↑]=

² Convențiile de transcriere adoptate aici figurează în anexă.

15. **Maria:** =>nu știu exact, dar are altfel de program la mine se numește
16. → *garde d'enfants*< cred că ai auzit↑ [un fel de babysitting]
17. **Laura:** [(normal normal ca da↑)]
18. **Maria:** deci mă rog↓
19. **Laura:** stai sunt (.) sunt de doi ani aici (h)
20. **Maria:** a↑ ești de doi ani↑ eu am impresia ca ești m.ă.: e prima dată când vii↑ (SA 2004: 23)³.

Pentru a putea înțelege spre ce activități se orientează participantele prin recurgerea la termeni din limba franceză, trebuie să analizăm unde și când apar acești termeni.

Astfel, dacă privim mai îndeaproape contextul secvențial în care primul termen *fille au pair* apare, observăm că Maria răspunde la întrebarea Laurei („și cât plătești↑”) construind a doua parte a unei perechi adiacente (întrebare-răspuns); ea oferă nu numai un răspuns la întrebare, dar și informații suplimentare, care vor permite înțelegerea răspunsului. O activitate legată de gratuitatea locuinței e prezentată („în același timp nu nu plătesc fiindcă fac la ei: ă: babysitting”) și e urmată de o explicație („adică am grijă de copiii↑”). În acest context, interlocutorul reformulează informația prin utilizarea unui termen din franceză (*fille au pair*).

6. **Laura:** [și cât plătești↑
7. **Maria:** în același timp nu nu plătesc fiindcă fac la ei: ă: baby-
8. sitting °adică: am grijă de copiii↑°=
9. **Laura:** → =>a deci ești *fille au pair*↓<
10. (0.6)
11. **Maria:** ă: nu-i chiar așa fiindcă *fille au pair* are: un program
12. ă: (hhh)

Indicii prozodici (rapiditatea cu care Laura începe să vorbească, precum și debitul rapid cu care își construiește intervenția) indică un rol de *updating* (ea prezentând mai simplu și mai eficient informația Mariei) spre care locutorul se orientează atunci când ia cuvântul. Atât pauza ce urmează după intervenția Laurei, cât și felul în care Maria își începe intervenția ei (ezitare) indică un răspuns care nu e preferat în acest context (Levinson 1983; Pomerantz 1984). Maria nu e de acord cu Laura, susținând că termenul pe care l-a folosit aceasta nu e adecvat pentru programul de lucru pe care îl are ea.

Folosirea limbii franceze nu pune nici o problemă pentru participante. Amândouă înțeleg termenul, dar nu sunt de acord cu folosirea lui în acest context particular. De fapt, Laura folosește *fille au pair* ca termen generic, pe când Maria se orientează spre un termen specializat (*garde d'enfants*), care ilustrează mai bine activitatea ei. Ea introduce noul termen oferind două tipuri de informație: o presupunere despre cunoștințele pe care interlocutorul le are cu privire la acest termen („cred că ai auzit”), urmată de o explicare a acestuia („un fel de babysitting”) și de un enunț deliberat neîncheiat („deci mă rog↓”), o „marcă a scurtării” (Dascălu

³ Folosim notația „SA, 2004: 23” pentru identificarea extrasului pe care îl analizăm: SA indică sigla corpusului din care face parte extrasul, 2004 este anul în care a avut loc înregistrarea, iar 23, minutul la care apare secvența analizată. Vezi și *infra*.

Jinga 2006). Laura contestă felul în care acest termen din limba franceză e introdus. Ea consideră că această digresiune⁴ de tip fatic și metalingvistic nu e necesară. Fiind de doi ani „aici”, adică la Paris, ea a auzit de *garde d'enfants*. Această ultimă informație e nouă pentru Maria, care credea că Laura e de puțin timp în Franța.

Strategia de introducere a unui termen străin ocazională abordează abordarea unor informații personale și negocierea unor puncte comune între cele două participante. O trăsătură a contextului, faptul că participantele nu se cunoșteau dinainte, este pusă în lumină în această secvență conversațională. Introducerea unor cuvinte străine dintr-o limbă B (franceza) într-o conversație în limba A (româna) poate implica astfel o orientare a participanților spre un statut de „cunoștințe noi”. De altfel, perechile adiacente (întrebare/răspuns) au aici rolul de a iniția o discuție pe teme autobiografice. Maynard și Zimmerman (1984) vorbesc de „pre-topical sequences”, secvențe ce apar în conversațiile dintre străini și care reprezintă o modalitate de a genera o cunoaștere „tipificată” a biografiei celuilalt. Întrebările Laurei („tu unde stai”, „și cât plătești”) dau posibilitatea Mariei de a manifesta sau nu interesul pentru tema abordată.

Atunci când interlocutorul nu dorește să dezvolte un anumit subiect, el poate iniția strategii de evitare, ca în exemplul următor:

En cachette

1. **Maria:** aha și acum ești::ă ::practic nu mai ai statutul de
2. erasmus nu↑
3. **Laura:** nu↓
4. **Maria:** și ai reușit totuși să-ți păstrezi camera aici la :::: Crous↑
5. (0.5)
6. °sau cum::°
7. **Laura:** → nu pentru că eu stau *en cachette*
8. (1.3)
9. **Maria:** °ce înseamnă asta nu știu (cuvantul)°
10. **Laura:** bine e nașpa acum că se înregistrează ((*râsete*))
11. **Maria:** £ a deci tu nu:: cred că n-nu stai legal în cămin
12. **Laura:** [mm]↓
13. **Maria:** [sau]cam așa ceva ((*râsete*)) aha °am înțeles° ((*râsete*))
14. (nici (h) o probl(h)emă) £ din partea mea?
15. **Laura:** nu:↓
16. **Maria:** £ (nu nu ai)↑
17. (1.8)
18. °în fine° nu-i nici o problemă↓
19. **Laura:** și cât ă: deci tu nu plătești chirie anul ăsta
(SA 2004: 25).

Dacă studii anterioare au arătat că diverse constrângeri sintactice apar atunci când are loc fenomenul de *code-switching*, în acest exemplu se aplică un alt tip de constrângere: o constrângere de relevanță condițională între o întrebare și un răspuns. Maria o întreabă pe Laura dacă a reușit să păstreze camera în cămin, chiar

⁴ Pentru un studiu al digresiunilor în conversația spontană a se consulta, de asemenea, Dascalu Jinga 2003.

dacă nu mai e studentă Erasmus. În contextul în care Laura nu răspunde, Maria relansează întrebarea („sau cum:”). Laura nu poate să se eschiveze. Ea trebuie să răspundă, dar pentru că nu ar vrea ca informația pe care o prezintă să fie înțeleasă de cei care vor asculta caseta, ea folosește un cuvânt străin (*en cachette*). Maria primește răspunsul la întrebare, dar acum se confruntă cu altă problemă: ea nu înțelege expresia străină și va produce o hetero-inițiere de reparare („ce înseamnă asta nu știu (cuvântul)”). Recursul la un termen străin trimite aici la o strategie de evitare și la o altă particularitate a contextului în care această conversație are loc: înregistrarea.

Implicativitatea secvențială a alternanței codice

În exemplele analizate, recurgera la o limbă străină apare ca o resursă în interpretarea contextului anterior pe care îl reînnoiește în același timp (*context-shaped* și *context-renewing*, Heritage 1984).

Astfel, descrierea unei activități („fac la ei: a: babysitting °adică: am grijă de copii↑°=”) ocazională o sugesție lexicală (*fille au pair*), pe când o întrebare deschisă la care interlocutorul nu ar vrea să răspundă determină o strategie de evitare a subiectului prin utilizarea unui termen străin („nu pentru ca eu stau *en cachette*”). Recurgerea la o limbă străină face posibilă o utilizare a acestei limbi de către interlocutor. Folosirea unei alte limbi este astfel un fenomen pertinent pentru participanții la această conversație și e urmată fie de repetarea termenului străin (*fille au pair*), fie de un alt termen din aceeași limbă (*garde d'enfants*). Răspunzând interlocutorului care a utilizat un termen străin, locutorul nu exprimă numai înțelegerea sau neînțelegerea termenului, el răspunde la activitatea pe care locutorul precedent a realizat-o prin recurgera la acest termen.

Ajustarea „fondului comun de cunoștințe” într-o primă conversație

Așa cum putem observa în exemplele analizate, recurgera la o limbă străină permite negocierea și ajustarea „fondului comun de cunoștințe” (*common ground*, Clark 1996), indispensabil în înțelegerea reciprocă.

Felul în care cuvinte din limba franceză sunt utilizate și interpretate aduce în prim-plan o negociere a identității de bilingvi. Astfel, participantele consideră de la sine înțeles un termen din limba franceză (exemplul 2) sau folosesc strategii prin care asigură înțelegerea termenului străin de către interlocutor (exemplul 1). Diferite informații personale (de doi ani în Franța) despre interlocutor devin pertinente atunci când locutorul pune la îndoială înțelegerea unui termen din limba franceză de către interlocutor. Negocierea unei identități de bilingvi se leagă astfel de un proces de „cunoaștere a celuilalt” ce implică o orientare a participanților spre o altă identitate, cea de „cunoștințe noi”. În exemplele analizate, participanții se orientează spre un raport reflexiv între o categorizare a activității pe care o realizează prin recurgera la o limbă străină și o categorizare a persoanelor.

Felul în care participanții recurg la o limbă străină subliniază orientarea lor nu numai la o activitate în curs, ci la o activitate proprie diverselor categorii (*category-bound activity*, Sacks 1972a, b; Schegloff 2007b). A face babysitting, a avea grijă de copii este o caracteristică a unei *fille au pair*, a explica ce înseamnă *garde d'enfants*

trimite la o ignorare a faptului că interlocutorul e „de doi ani aici” și deci la o subestimare a cunoștințelor acestuia, a folosi un cuvânt străin (*en cachette*) în elaborarea unui răspuns evaziv supraestimează cunoștințele interlocutorului care nu cunoaște cuvântul și subliniază relevanța unui detaliu al situației de comunicare (conversația e filmată) pentru dezbateră subiectului în curs.

Concluzii

Plecând de la exemple concrete am demonstrat că atât locația secvențială, cât și resursele utilizate pentru a asigura o recunoaștere a ceea ce locutorul vrea să transmită sunt elemente esențiale pentru înțelegerea orientării participanților spre utilizarea unei limbi străine ca practică interacțională sau ca „indice de contextualizare”, așa cum o consideră Auer.

Locul de desfășurare a conversației și felul în care participanții utilizează cuvinte străine ocazională diverse inferențe ce vizează nu numai activitatea conversațională în curs, dar și categorii legate de această activitate.

Schegloff (1991, 1992) a insistat asupra includerii în analiză a elementelor externe conversației numai dacă putem demonstra că acestea sunt pertinente pentru participanți. În exemplele analizate am observat că utilizarea unei alte limbi este un fenomen conversațional ocazionat într-un context local pe care îl reînnoiește punând în lumină caracteristici ce fac parte dintr-un context mai larg. Astfel, statutul de „cunoștințe noi”, cât și caracteristici ale contextului în care apare această primă conversație (de exemplu, filmarea ei) sunt relevante pentru participanți atunci când aceștia recurg la cuvinte străine.

Luând în considerare toate aceste observații, conchidem că alternanța codică nu e, în exemplele analizate, o eroare în comunicare, ci o practică interacțională ce face parte integrantă din procesul de negociere a unor puncte comune între doi studenți romani ce nu se cunoșteau dinainte.

Bibliografie

- Auer 1984: Peter Auer, *Bilingual Conversation*, Amsterdam, John Benjamins.
 Auer 1998: Peter Auer, „Introduction”, in P. Auer (ed.), *Code-switching in conversation*, London, Routledge, p. 1–24.
 Blom, Gumperz 1972: Jan Petter Blom, John Gumperz, *Social meaning in linguistic structures: code-switching in Norway*, in J. Gumperz, D. Hymes (eds.) *Directions in sociolinguistics*, New York, Holt, Rinehart & Winston, p. 407–434.
 Clark 1996: Herbert H. Clark, „Grounding”, in *Using Language*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 221–252.
 Dascălu Jinga 2003: Laurenția Dascălu Jinga, *Digresiunile în conversația spontană*, in Laurenția Dascălu Jinga, Liana Pop (ed.), *Dialogul în româna vorbită*, București, Oscar Print, p. 128–142.
 Dascălu Jinga 2006: Laurenția Dascălu Jinga, *Pauzele și întreruperile în conversația românească actuală*, București, Editura Academiei Române.
 Fornel, Léon 2000: M. de Fornel, J. Léon, *L'analyse de conversation, de l'ethnométhodologie à la linguistique interactionnelle*, in „Histoire Epistémologie Langage”, 22/1: p. 131–155.

- Grancea 2007: Grancea, Liana, 2007, *Conversation analysis: method, concepts, applications*, in „Cogniție, creier, comportament/Cognition, Brain, Behavior”, vol. XI, no. 2 (June), p. 331–352.
- Heritage 1984: John Heritage, *Garfinkel and Ethnomethodology*, Cambridge, Polity Press.
- Jefferson 2004: G. Jefferson, *Glossary of transcript symbols with an Introduction*, in Gene H. Lerner (ed.), *Conversation Analysis: Studies from the first generation*, Philadelphia, John Benjamins, p. 13–23.
- Li 1998: Wei Li, *The „Why” and „How” Questions in the Analysis of Conversational Codeswitching*, in P. Auer (ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction, and Identity*, London, Routledge, p. 156–176.
- Li 2005: Wei Li, „How Can You Tell” Towards a Common Sense Explanation of Conversational Code-Switching, in „Journal of Pragmatics”, no. 37, p. 375–389.
- Maynard, Zimmerman 1984: Douglas W. Maynard, Don H. Zimmerman, *Topical Talk, Ritual and the Social Organization of Relationships*, in „Social Psychology Quarterly”, vol. 47, no. 4, p. 301–316.
- Olariu 2008a: Irina Olariu, „Dividing and reassembling through small imaginary stories about co-participants”, comunicare la GURT (Georgetown University Round Table on Language and Linguistics), Washington.
- Olariu 2008b: Irina Olariu, „Ensemble, avec nos différences. Adaptabilité et pratiques de construction de la convivialité dans une activité de groupe”, in *Des autres à soi-même. Les voies du retour. Ecritures et pratiques discursives* (Actele colocviului cu același nume), Bacău.
- Poplack 1979 [1981]: Shana Poplack, *Sometimes I'll start a sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPANOL. Toward a typology of code-switching*, in „CENTRO Working Papers”, New York, Language Policy Task Force Paper; versiune revizuită publicată în „Linguistics”, no. 18 (7/8), p. 581–618.
- Sacks 1972a: H. Sacks, *An initial investigation of the usability of conversational data for doing Sociology*, in Sudnow (ed.), *Studies in social interaction*, New York, Free Press, p. 31–74.
- Sacks 1972b: H. Sacks, *On the analyzability of stories by children*, in J.J. Gumperz, D. Hymes (eds.), *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, New York, Holt, Rinehart, Winston, p. 325–345.
- Sacks 1992: Sacks, Harvey, 1992, *Lectures on Conversation*, Oxford, Blackwell.
- Sacks, Schegloff, Jefferson 1974: Harvey Sacks, Emanuel A. Schegloff, Gail Jefferson, *A simplest systematics for the organization of turn taking for conversation*, in „Language”, no. 50, p. 696–735.
- Schegloff 1991: E.A. Schegloff, *Reflections on talk and social structure*, in D. Boden, D. Zimmerman (eds.) *Talk and Social Structure*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Schegloff 1992: E.A. Schegloff, *On Talk and Its Institutional Occasions*, in P. Drew, J.C. Heritage (eds.), *Talk at Work*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 101–134.
- Schegloff 2007a: E.A. Schegloff, *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*, vol. 1, Cambridge, Cambridge University Press.
- Schegloff 2007b: E.A. Schegloff, *A tutorial on membership categorization*, in „Journal of Pragmatics”, no. 39, p. 462–482.
- Sebba, Wooton 1998: Mark Sebba, Tony Wooton, *We, They and Identity: Sequential Versus Identity-Related Explanation in Code Switching*, in P. Auer (ed.), *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction, and Identity*, London, Routledge, p. 262–286.

Convenții de transcriere⁵

↑	contur melodic ascendent
↓	contur melodic descendent
:	alungirea vocalei finale
=	intervenție începută de un vorbitor și continuată, fără pauză, de altul
°xxx°	intensitate slabă a vocii
[xxx	începutul suprapunerii altei intervenții peste cea în curs
>xxx<	Tempo rapid al vorbirii
£	zâmbet concomitent cu vorbirea
(xxx)	transcriere probabilă
((xxx))	comentarii sau descrieri
(0.5)	durata unei pauze în secunde
→	secvența la care se referă argumentația științifică a cercetătorului

Negotiating common ground and code-switching in a conversation between strangers

Code-switching has been a topic of interest in linguistics for a long time, but only few investigators analysed it as a conversational event. Adopting a conversation-analytic approach, this article contributes to a better empirical understanding of conversational code-switching by examining the way participants are locally constituting this phenomenon. A focus on the sequential location and the way French expressions are introduced by two Romanian students studying in France reveals some particularities of the context in which code-switching appears (a video taped conversation between strangers). We can thus demonstrate that using French in a conversation in Romanian is part of a process of getting to know one another and negotiating common ground between two strangers. Language alternation appears not only as a context-shaped but also as a context-renewing activity and can consequently be regarded as a contextualisation cue (Auer 1998).

Paris, Franța

⁵ Adoptăm convențiile de transcriere a analizei conversaționale de inspirație etnometodologică (Jefferson 2004; pentru limba română, a se consulta Dascălu Jinga 2006).